

Ambernijverheid en Paternostermakers te Brugge gedurende de XIV^e en XV^e eeuw.

Het gebruik een bepaald aantal eenvoudige gebeden, zooals het Vaderons of het Weesgegroot, regelmatig op te zeggen, staat waarschijnlijk in verband met de opkomst van het leekebroederschap in de kerkelijke organisatie. De geestelijkheid placht al sedert de eerste eeuwen van de geschiedenis der Christelijke kerk het breviergebed te verrichten, en de verbreiding van de Benedictijnsche regel droeg merkkelijk bij tot het invoeren van deze devotie in het Westen. Nu kon het daarbij blijven zoolang de clerus algemeen een voldoende kennis van de Latijnsche taal bezat. Wanneer echter, omstreeks het jaar 1000, ook leekebroeders in de kloosterorden werden opgenomen, wier ontwikkeling niet op het peil stond van deze van de vroegere monniken, moest natuurlijk naar een middel worden uitgezien om hen bij het godsdienstig leven van de gemeenschap te betrekken, al konden zij aan de lezing van het psalmgebed niet deelnemen.

Dat middel was het opzeggen van een bepaald aantal Vaderonzen (1). Vermits dat aantal vrij aanzienlijk kon

1) Vandaar de naam "Paternoster". Eerst rond het midden van de 12^e eeuw (onder invloed van S. Bernardus?) werd het Paternoster een Mariale godsvrucht, mede in verband met de algemeene uitbreiding van de Maria-verering. H. THURSTON, *Chapelet*, in F. CABROL en H. LECLERCQ, *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, Bd. III, dl. 2, kol. 399-406. Parijs, 1911.

zijn, was het noodzakelijk het geheugen door een telmiddel bij te staan. Welnu, al onder de Christelijke Oudheid hadden kluzenaars te dien einde keitjes aangewend (1). Deze methode vond voorzeker, als zijnde de eenvoudigste, algemeen ingang. Wij vinden haar o. m. gebruikt door den Engelschen heilige Godric van Finchale die in den loop van de 11^e eeuw, na aan strandrooverij en aan koophandel te hebben gedaan, tot inkeer kwam, en zich aan boete en gebed toewijdde, waartoe hij zich van « telsteentjes » bediende (2). Het lag nochtans voor de hand het hoopje keien te vervangen door een ander gereedschap, gemakkelijker om mede te dragen. De gelukzalige Dominikaan Romeo de Levia (+ 1261) droeg een touw met knopen voorzien, waarop hij dagelijks duizend Wees-gegroeten bad (3). Te dien tijde bezigde men overigens al sedert meer dan een eeuw minder primitieve voorwerpen. De Engelsche gravin Godiva (± 1080) bezat als telmiddel een paarlensnoer (4) en men vond eveneens een snoer met glazen

1) Vgl. de *Historia Lausiaca* van Palladius (ca. 420), c. XXIII en XXIV in: *Patrologia graeca*, ed. MIGNÉ, Bd. XXIV, kol. 1068, Parijs, 1903.

2) " Quia orationum multitudine consueta plurimum oneratus exstiterat, ne forte aliquas ignorantia duce intermitteret, lapides calculares habuit, quibus earum numeros computabat „ *Vita S. Godrici auctore Reginaldo monacho Dunelmensi*, c. CVIII, ed. J. STEVENSON (*Publications of the Surtees Society*, Bd. XXIV, blz. 225, Durham, 1847). Fragmentair heruitgegeven in de *Acta Sanctorum*, 21^a Maii, t. V, blz. 70-85. Over het personage, vgl. W. VOGEL, *Ein seefahrender Kaufmann um 1100* (*Hansische Geschichtsblätter*, Bd. XVIII, 1912, blz. 239-248).

3) " Quibus mille Ave Maria in die numerare solitus erat „ aangehaald bij T. ESSER, *Zur Archäologie der Paternosterschnur* (*Compte-rendu du quatrième congrès scientifique international des catholiques* [Fribourg, Suisse, 1897]. *Première section. Sciences religieuses*, blz. 338, Freiburg, 1898).

4) " Circulum gemmarum filo insuerat ut singularum contactu singulas orationes incipiens, numerum non praetermitteret „ Willem van MALMESBURY, *De gestis pontificum anglorum libri V*, ed. N. E. S. A. HAMILTON (*Rerum britannicarum mediæ aevi scriptores*, Bd. LII) blz. 311, Londen 1870.

bolletjes in het graf van den hl. Norbertus (+ 1134) (1). In het midden van de 13^e eeuw, den tijd dus van den zal. Romeo was het al zeldzaam geworden geen bidsnoer te bezitten zooals de hl. Clara van Assisi (+ 1253) die nog steeds keitjes gebruikte (2). Wel integendeel, de geestelijke overheden moesten al scherp optreden tegenover de monniken of leekebroeders die een overdreven luxus aan den dag legden, en verboden hun paternosters te dragen uit al te kostbare stoffen zooals amber of koraal (3).

Inderdaad, het Paternoster had ondertusschen ook in de burgerlijke maatschappij ingang gevonden, en werd er aldra ook als sieraad aangewend (4). Het werd gedragen in de hand, aan den gordel of aan den hals (5), en was zelfs omstreeks het midden van de 15^e eeuw zoo vast in de mode gevestigd dat de Fransche koning Lodewijk XI zijn incognito niet meende te verraden met den eenvoud van zijn lange grauwe pij te temperen met een paternoster van dikke houten bollen (6). De veelvuldigheid van de stoffen die voor de vervaardiging van de bidsnoeren in aanmerking kwamen was immers zoo groot dat iedere maatschappelijke stand erin zijn gading

1) ESSER, *t. a. p.*, blz 336.

2) "Cum *signacula* non haberet quorum evolutione diceret Pater Noster", in: *Acta Sanctorum*, 12^a Aug., t. II, blz. 755. — Over de verschillende namen van het Paternoster, vgl. ESSER, *t. a. p.*, blz. 346-349.

3) In 1261 verbiedt een provinciaal kapittel der Predikheeren te Orvieto: "omnibus fratribus conversis quod Paternoster de ambra vel corallo non portent". Omstreeks denzelfden tijd werd dezelfde maatregel getroffen door de Augustijnen. ESSER, *t. a. p.*, blz. 339.

4) Men denke hier op de gelijkaardige ontwikkeling van de halskettingen met kruisjes, oorspronkelijk eveneens religieuze voorwerpen, later van deze beteekenis ontdaan.

5) Talrijke voorbeelden bij ESSER, blz. 350-369.

6) J. QUICHERAT, *Histoire du Costume en France depuis les temps les plus reculés jusqu'à la fin du XVIII^e siècle*, blz. 292, Parijs, 1877.

kon vinden. Benevens goud (1), zilver en edelgesteenten, die begrijpelijkerwijze alleen voor de hoogste vermogens bereikbaar waren, bezigde men ook git, hoorn, been en gebakken aarde of hout (2). De grootste gunst echter was blijkbaar voorbehouden aan het koraal (3) en vooral aan den amber. Deze stof schijnt in den smaak gevallen te zijn van nogal uiteenloopende sociale kringen. Men treft haar aan onder de kleinoodiën van Filips den Goede (4) zoowel als onder de nalatenschap van een Engelschen jonker uit denzelfden tijd (5). Anderzijds zou de amber ook gediend hebben voor het sieraad van het mindere volk (6). Weliswaar zijn de getuigenissen dienaangaande van lateren datum. Misschien had zich inmiddels een verschijnsel van « democratisatie van den luxus » voorgedaan? Wat er ook van zij, het is duidelijk dat deze half-godsdiensstige, half-sociale behoefte, hoe zij zich ook quantitatief uitwerkte, een regelmatige vraag naar het product in het leven riep, waarin in verband met de bijzondere techniek van de grondstof, alleen door een gespecialiseerde industrie kon worden voorzien.

1) E. MACLAGAN en C. C. OMAN, *An English Gold Rosary of about 1500* (*Archaeologia*, Bd. LXXXV, 1936, blz. 1-22).

2) ESSER, *t. a. p.*, blz. 354-373 en V. GAY, *Glossaire archéologique du Moyen âge et de la Renaissance*, Bd. II. (ed. H. STEIN), v^o *Patenotres*, Parijs, 1887-1928, 2 dln.

3) Talrijke voorbeelden in Keulsche testamenten bij B. KUSKE, *Quellen zur Geschichte des Kölner Handels und Verkehrs im Mittelalter* (*Publikationen der Gesellschaft für rheinische Geschichtskunde*, n^o XXXIII), Bd. III, blz. 224 n^o 37 (1494), blz. 272 n^o 138 (1484), blz. 285 n^o 170 (1506, vischhandelaar). Vgl. ook Bd. II, blz. 851 n^o 1586 (Bonn, 1917-1934, 4 dln.).

4) "Unes bien grosses patenostres d'ambre blanc où il y a trois signeaux de trois grosses roses d'ambre blanc", GAY-STEIN, *t. a. p.*

5) "Great beads of laumber (= amber) with a ring of unicorn horn by them", (1450) ESSER, *t. a. p.*, blz. 355.

6) "L'ambre jaune dont on fait les patenostres et infinis colliers pour l'ornement du col des gens de bas estat", bij GAY-STEIN, *t. a. p.* Vgl. ook het gezegde van een burger uit Neurenberg (1536) bij ESSER, *t. a. p.*, blz. 368.

Het is bekend dat amber slechts op weinig plaatsen voorhanden is. In den beschavingskring van het Middel-eeuwsche Westen was zijn voorkomen zelfs beperkt tot één enkel gewest: tot Pruisen, het gebied van de Deutsche Orde, en vooral tot de omgeving van Königsberg, waar nog ten huidigen dage het « goud van de Oostzee » het voorwerp is van een drukke ontginning (1). De Deutsche Ridders hadden de economisch-sterke positie welke deze omstandigheid aan hun gebied verleende, nog verstevigd met den afzet van de koopwaar scherp monopolistisch te organiseeren. De bevolking van de kust was verplicht den amber dien zij gewonnen had aan de ambtenaren van de Orde, de zgn. *Bernsteinmeister* te verkoopen. Deze zorgden voor de sorteering en de verpakking, en zonden de koopwaar naar hun Maarschalk of naar hun Groot-Intendant (*Grossschäffer*) te Königsberg, die dan verder den afzet waarnam (2). In deze voorwaarden was het voor de overheden van de Orde aangewezen aan den verkoop van de grondstof een oriëntatie te geven die zij voor hun economisch belang bevorderlijk achtten. Een monopolistisch bedrijf is steeds erop bedacht de contrôle van zijn inrichting te vergemakkelijken met het aantal van zijn rechtstreekse afnemers zoo gering mogelijk te houden. De verkooppolitiek van de Deutsche Orde streefde ernaar tegenover het monopolie van de productie van grondstof

1) A. TESDORPF, *Gewinnung, Verarbeitung und Handel des Bernsteins in Preussen von der Ordenszeit bis zur Gegenwart. Eine historisch-volkswirtschaftliche Studie (Staatswissenschaftliche Studien*, uitg. dr. L. ELSTER, Bd. I afl. 6), Jena, 1887; K. ANDREE, *Der Bernstein und seine Bedeutung in Natur- und Geisteswissenschaften, Kunst und Kunstgewerbe, Technik, Industrie und Handel*, Königsberg, 1937.

2) Vgl. daarover het voortreffelijk boek van F. RENKEN, *Der Handel der Königsberger Grossschäfferei des deutschen Ordens mit Flandern um 1400 (Abhandlungen zur Verkehrs- und Seegeschichte*, uitg. dr. F. RÖRIG en W. VOGEL, Bd. V), vooral blz. 18-41, Weimar, 1937.

een monopolie of tenminste een oligopolie van de bewerking aan te moedigen. Nog meer wellicht dan de beperkende werking van de bijzondere techniek draagt het eigen karakter van de verkooporganisatie van de Orde ertoe bij om de localisatie van de ambernijverheid in een gering aantal plaatsen van het Middeleeuwsche Europa te verklaren.

In verband met de amberpolitiek werd inderdaad de bewerking van de grondstof in het productieland zelf door de Deutsche Orde gedwarsboemd (1), wellicht uit vrees dat de ambervisschers de koopwaar zonder tusschenkomst en ten nadeele van de overheden aan de amberdraaiers zouden hebben afgestaan. In het Oosten van de Christenheid bewerkte men den amber te Breslau en te Liegnitz (2). Lemberg (thans Lwow) was een groote transitomarkt waar het product door Italianen, vermoedelijk uit de handelskoloniën aan de Zwarte Zee, door Russen, Tartaren en zelfs Armeniërs werd opgekocht, en vandaar over de Grieksche cultuurwereld verspreid. Het schijnt evenwel niet dat zich te Lemberg een ambernijverheid zou ontwikkeld hebben. Zelfs werd omstreeks 1400 de verzending van amber daarheen stopgezet daar de politieke spanning tusschen Polen

1) Eerst op het einde van de 15^e eeuw is de ambernijverheid in Pruisen opgekomen, bepaaldelijk te Danzig. P. SIMSON, *Geschichte der Stadt Danzig*, Bd. IV, blz. 123, Danzig, 1918. Naar ESSER, *t. a. p.* blz. 374-375 zou aldaar een amberdraaiers-ambacht bestaan hebben sedert 1433. ESSER werkte echter, anders dan SIMSON, alleen op gegevens van tweede hand. Te Elbing verschijnt een ambacht in 1539, te Königsberg in 1641. TESDORPF, *Gewinnung... des Bernsteins*, blz. 41. De heerschappij van de Orde over de amberwinning had een einde genomen sedert 1454.

2) Keure van het amberdraaiers-ambacht, d. d. 1396. G. KORN, *Schlesische Urkunden zur Geschichte des Gewerberechts, insbesondere des Innungswesens, aus der Zeit um 1400 (Codex diplomaticus Silesiae, Bd. VIII)*, blz. 82-99, Breslau, 1867. RENKEN, *Handel der Königsberger Grossschäfferei*, heeft bij zijn behandeling der afzetgebieden van den amber (blz. 41-61), beide Silezische centra voorbijgezien.

en de Orde het verkeer tusschen Pruïsen en Galicië aanzienlijk bemoeijlkte (1). Op dat oogenblik was de amberindustrie uit Parijs, waar bij de codificatie van de ambachtskeuren ca. 1275 (2) o. m. een ambacht der amber- en git-paternostermakers bestond, blijkbaar verdwenen (3). Elders nog waren wel paternostermakers werkzaam, maar behoudens het twijfelachtige geval van Londen (4) oefenden zij vermoedelijk hun kunst uit op andere grondstoffen dan den Pruïsischen amber (5). Deze werd alleen nog bewerkt in twee nijverheidscentra, tegelijk de twee voornaamste steunpunten van het handelssysteem der Duitsche Hanse, waarbij de Duitsche Orde betrokken was : te Lubeck en te Brugge.

Het is moeilijk uit te maken welke van beide steden

1) Daarover RENKEN, *a. w.*, blz. 42-45. De Orde schijnt Lemberg als ambermarkt te hebben willen vervangen door Venetië, de grootste Italiaansche haven voor den handel met het Oosten. Daartegen werd in 1449 hevig protest aangeteekend door Brugge en Lubeck. Wellicht is de tekst bij TESDORFF, *a. w.*, blz. 34-42, in dezen samenhang te begrijpen.

2) In het zgn. *Livre des Métiers* van Etienne BOILEAU, uitg. dr. R. de LESPINASSE en F. BONNARDOT (*Histoire générale de Paris*), Parijs, 1879.

3) Men vindt haar in lateren tijd niet meer betuigd.

4) Paternostermakers aldaar vernoemd vanaf 1277. ESSER, *l. a. p.*, blz. 379. Vgl. thans nog in de Londensche stadstoponymie: Paternoster Row.

5) B. v. te Parijs waar ook "pâtenôtriers d'os et de corne", en "pâtenôtriers de corail et de coquilles", in het *Livre des Métiers* als afzonderlijke ambachten zijn vernoemd. Te Keulen vereenigde zich het ambacht van de paternostermakers, dat zijn bloeiperiode kende gedurende de eerste helft van de 14^e eeuw, in 1397 met dat van de makers van naalden. H. VON LOESCH, *Die Kölner Zunfturkunden nebst andren Kölner Gewerbequellen bis zum Jahre 1500 (Publikationen der Gesellschaft für rheinische Geschichtskunde, Bd. XXII)*, dl. I, blz. 144 n 53 § 22, Bonn, 1907. Te Neurenberg produceerde men op groote schaal paternosters uit mispelhout. Een aanschouwelijk beeld van den handel in deze koopwaar vindt men in de boekhouding van Ott Ruland, koopman uit Ulm (midden van de 15^e eeuw): K. D. HASSLER, *Ott Rulands Handlungsbuch*, Stuttgart, 1843.

zich het eerst op de ambernijverheid ging toeleggen (1). In de ons bewaarde documenten treden paternostermakers in beide ongeveer gelijktijdig op, en namelijk te Lubeck in 1294 (2), te Brugge in 1299 (3). In 1302 was in de Vlaamsche hoofdstad het beroep reeds corporatief ingericht en de vernoeming geschiedde naar aanleiding van de deelname van het ambachtscontingent aan een stedelijke krijgstoct (4). Evenmin als bij andere gelijkaardige gelegenheden laten de voorhanden gegevens toe de getalsterkte van de corporatie te berekenen (5). Men kan alleen vermoeden

1) Het is ons onbekend waarop E. DAENELL, *Die Blütezeit der deutschen Hanse. Hansische Geschichte von der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts bis zum letzten Viertel des 15. Jahrhunderts*, Bd. I, blz. 149 (Berlijn, 1905-1906, 2 dln), zijn bewering steunt dat Brugge aanvankelijk, d. i. gedurende de 13^e eeuw, de eenige West-Europesche ambermarkt was.

2) J. WARNOKE, *Bernsteinkunst und Paternostermacher in Lübeck (Nordelbingen, Beiträge zur Heimatforschung in Schleswig-Holstein, Hamburg und Lübeck*, Bd. X, 1934, blz. 431). Wij betuigen hier onzen innigen dank aan Dr. G. Fink, stadsarchivaris te Lubeck, die zoo vriendelijk was ons den tekst van dit artikel te bezorgen. De betrokken bewijsteksten waren onbekend gebleven aan W. STIEDA, *Studien zur Gewerbegeschichte Lübecks. I. Lübsche Bernsteindreher oder Paternostermacher (Mittheilungen des Vereins für Lübeckische Geschichte und Alterthumskunde*, Bd. II, 1885-1886, blz. 97-112).

3) L. GILLIODTS VAN SEVEREN, *Cartulaire de l'ancienne Estaple de Bruges. Recueil de documents concernant le commerce intérieur et maritime, les relations internationales et l'histoire économique de cette ville* (Uitg. van ons Genootschap), Bd. I, blz. 95, n^r 133, Brugge, 1905-1906, 4 dln.

4) L. GILLIODTS VAN SEVEREN, *Inventaire des Archives de la Ville de Bruges. Première Section. Inventaire des Chartes*, Bd. I, blz. 90, n^r 161 (Brugge, 1871 vlg., 9 dln.).

5) In 1302 levert het paternostermakersambacht, samen met de riemmakers, 4 ruiters; in 1340, bij de algemeene mobilisatie, in gemeenschap met dezelfde en met de scheidemakers, 3 ruiters en 77 soldaten te voet. J. DE SMET, *L'effectif des milices brugeoises et la population de la ville en 1340 (Revue belge de philologie et d'histoire*, Bd. XII, 1933), blz. 628. In 1378 eindelijk stelden zij 8 man op. GILLIODTS, *Inventaire...* Bd. II, blz. 384.

dat zij steeds gering is gebleven, daar de inrichting van het ambacht duidelijk op een besliste beperking van het ledenaantal aanstuurde. De leertijd was uitzonderlijk lang : zes jaar, te beginnen met het dertiende levensjaar ten vroegste (1), en niet meer dan één « leerkindt » mocht door een meester te werk worden gesteld. Na den leertijd was de candidaat minstens twaalf jaar « cnape » of gezel : geen ander voorbeeld is ons bekend waar het vereischte termijn van zoo langen duur was. Tenslotte was de hoedanigheid van meester eveneens aan uitschakelende voorwaarden onderworpen. Zij was voorbehouden aan wie zijn leertijd te Brugge had afgelegd (2) en gehuwd was. Van deze laatste bepaling waren alleen meesterkinderen uitgezonderd (3), die aanneembaar waren op 28-jarigen leeftijd, ook al bleven zij ongehuwd. In dat geval werd nochtans vereischt dat hun vader en moeder overleden waren (4) ; leefden zij nog, zoo verviel de gunst, ook al hadden zij het bedrijf stülgelegd (5). De beperkende invloed van deze bepalingen werd nog versterkt door de vrij aanzienlijke onkosten van de

1) Over het hiernavolgende, vgl. de ambachtskeure, art. 1 vlg. (Bijlage I). Te Brugge bedroeg de leertijd gemiddeld twee tot vier jaar. Alleen de zilversmeden en de huidevetters hadden een leertijd van denzelfden duur als de paternostermakers. P. ALLOSSERY, *Het Gildeleven in vroeger eeuwen*, blz. 27, Brugge, 1926.

2) Het ambacht schijnt alle voeling met de buitenwereld te hebben vermeden, zulks waarschijnlijk om het verspreiden van technische beroepsgeheimen te voorkomen. Vgl. de maatregelen tegen uitwijking, *Keure*, § 10. Te Lubeck was dezelfde bepaling in voege. STIEDA, *Lübische Bernstein dreher*, blz. 100 (1385). Te Brugge was het, ingevolge dezelfde overwegingen, eveneens verboden op straat te werken. *Keure*, § 33.

3) Een kind geboren « binnen cnaepscepe » werd niet aanzien als een meesterkind. *Keure*, § 5.

4) De weduwe van een afgestorven paternostermaker kon het ambacht verder uitoefenen zoolang zij niet hertrouwde. *Keure*, § 30.

5) Vonnis van 4 Januari 1423 (n. s.), hierna bijlage III.

opname in het ambacht. De aanneming tot leerjongen kostte den candidaat het ongewoon hoog bedrag van 11 lb. 12 s. par., zijn bevordering tot meester 7 lb. 6 s. gr. torn. (1). Dit alles wijst op een zeer doelbewuste actie om het aantal der ambachtsgenooten zoo laag mogelijk te houden (2). Het is dan ook niet te verwonderen dat, wanneer Filips de Goede in het kader van zijn maatregelen tot heropwekking van het economisch leven, de Brugsche ambachten tegen betaling van een gering intredegeld had opengezet (3), de paternostermakers zich onwillig toonden om de verordening toe te passen, en zich alleen gewonnen gaven nadat de vorst hen zelf om opname van den candidaat verzocht, en hun lettren van « bewaernesse » verleende om hen tegen den terugkeer van het voorval te beveiligen (4).

De beroepsbedrijvigheid van de ambachtlieden bestond in de eerste plaats in het vervaardigen van paternosters. Bij gelegenheid werden ook wel andere

1) *Keure*, § 3 en 9. Een meesterskind betaalde maar 11 s. 10 d. gr.

2) Misschien is de engheid van het bestuur eveneens daar door te verklaren. Er waren, benevens den deken, maar drie vinders. *Stadsarchief Brugge, Vernieuwingen van de Wet*, vanaf 1362. Op het einde van de 15^e eeuw viel het aantal vinders zelfs op twee. Hierbij nog een paar bijzonderheden van louter corporatieve aard. Het ambacht bezat een huis in de Peperstraat. GILLIODTS, *Inventaire, Introduction*, blz. 357. Zijn zegel vertoonde de beeltenis van de hl. Clara, rechtstaande, met het ordekleed, en houdende in de rechterhand een paternoster, in de linker den abdijs taf. Het is bewaard bij een charter van 16 Maart 1350. *Ibid.*, blz. 195 en Bd. II, blz. 28, n^o 522. In eigenaardig verband met de keuze van deze heilige, het hierboven medegedeelde, blz. 151, nota 2. De keure wijst herhaaldelijk op het bestaan van een gilde, d. i. een godsdienstig broederschap, van de paternostermakers, en Zeger VAN MALE, *Lamentatie... behelzende wat datter aanmerkenswaardig geschiet is ten tyde van de geuserie ende de beeldstormerie binnen ende omtrent de stadt van Brugghe*, ed. C. CARTON (*Uitgave der Maatschappij der Vl. Bibliophilien*, 3^e ser. n^o 3), Gent 1859, herinnert aan hun kapel te S. Kruis.

3) L. GILLIODTS VAN SEVEREN, *Cartulaire de l'Estaple*, Bd. I, blz. 637-639, n^o 778.

4) Vonnis van 18 April 1445, hierna bijlage IV.

arbeiden uitgevoerd. In 1399 vereerde de Grootmeester van de Duitsche Orde aan den hertog Filips den Stoute een tafereel, wellicht een huisretabel, in amber (1). Daar nu in Pruisen zelf niet aan amberbewerking werd gedaan, ligt het voor de hand dat het geschenk ofwel te Lubeck ofwel te Brugge was uitgevoerd geworden, en wel met meer waarschijnlijk in laatstgenoemde stad. Dat is evenwel het eenige geval waarin men iets verneemt over de productie van andere voorwerpen dan paternosters. Er is bitter weinig bekend over de techniek die voor deze bewerking werd aangewend. De sorteering en de verpakking van den « steen » werden in het Ordeland zelf bezorgd (2), zoodat de Brugsche paternostermaker in zijn « stavelie » (3) zich meestal erbij kon bepalen te « drayen, booren ende snoeren » om het product af te werken (4). Verfijnde fabricaten moesten ook wel eens geverfd en wellicht daartoe gestoofd worden, waarna men de bolletjes, volgens dat de verf al dan niet had gevat, zal moeten verlesen hebben. Maar dit proces schijnt niet op de gewone productie toegepast geweest te zijn. Het was immers het eenige dat men niet verplicht was in eigen werkhuis uit te voeren, maar waarvoor men op den

1) « pour le salire de deux valez de pié laboureurs, lesquels par ordonnance de mon Seigneur portèrent de Bruges à Parys un tableau d'ambre à ymages entailliés, que le Grant Mestre de Prusse lui avoit donné... », *Algemeen Rijksarchief te Brussel, Rekenkamer*, register n^o 13.679, fol. 192 v^o (rekening van den schoutet te Brugge over Mei-September 1399).

2) RENKEN, *Handel der Königsberger Grossschäfferei*, blz. 38. Over de soorten, waarover de Brugsche bronnen weinig mededeelen, vgl. aldaar blz. 62-66.

3) *Keure*, §§ 13 en 33. Over deze benaming, vgl. VERWIJS-VERDAM, *Middelnederlandsch Woordenboek*, Bd. VII (Den Haag, 1912), sub v^o, waar de beteekenis van werkbank, b. v. voor een goudsmid, wordt aangegeven.

4) Bijlage IV. Gelijkaardig wordt de arbeid van het Lubecksche ambacht bepaald als « to borende, to dreyende, to snydende », STIEDA, *Lübische Bernsteinreher*, blz. 105.

« vloer » van een medebroeder mocht gaan werken (1), natuurlijk omdat het daartoe vereischte gereedschap, in tegenstelling met boor en draaibank, niet in ieders bezit zal geweest zijn. Het was ook niet uitgesloten dat de paternostermakers « gesnoerd werk » kochten, dat dus vermoedelijk elders was bewerkt (2). Hiervoor kon alleen Lubeck in aanmerking komen, waar de afzet in oudere tijden, bij gebrek aan een internationale klienteel ter plaatse, moeilijker was dan te Brugge, en waar de paternostermakers misschien voordat het Hansische verkeer naar het Swin een alledaagsch proces was geworden, hun voortbrengst naar hun Brugsche collega's zonden, die beter in de gelegenheid waren de verkoopgebieden van West- en Zuid-Europa te bereiken.

Inderdaad, hoe onvolkomen ook wij over den afzet van de Brugsche bidsnoeren zijn ingelicht, toch is het opvallend dat de weinige gegevens ons wijzen op het bekken van de Middellandsche zee (3). In het begin van de 15^e eeuw verzond de Hansische koopman Hildebrand Veckinhusen vanuit Brugge aanzienlijke hoeveelheden paternosters naar Venetië (4). Een halve

1) *Keure*, § 33.

2) *Ibid.*, § 35.

3) Een reusachtige levering van 1.500 pond paternosters aan den « ligger », van de Orde te Brugge kan hieraan geen afbreuk doen. Het gold hier immers een afkorting van schulden, en de « ligger », verkocht de waar onmiddellijk voort, te Brugge zelf (1432). RENKEN, *Handel der Königsberger Grossschäfferei*, blz. 59.

4) W. STIEDA, *Hildebrand Veckinhusen. Briefwechsel eines deutschen Kaufmanns im 15. Jahrhundert*, Leipzig, 1921, en *Lübische Bernsteindreher*, blz. 109 vlg. (1420). Vgl. RENKEN, *a. w.*, blz. 52. Eigenaardig is het dat op het einde van de 15^e eeuw zekere Albrecht Vickenhuus herhaaldelijk deken is (1472, 1478, 1481, 1486) van het ambacht der paternostermakers. *Stadsarchief Brugge, Vernieuwingen van de Wet, ad annos*. Klaarblijkelijk geldt het hier een zoon van Hildebrand die zich voorgoed te Brugge vestigde, en er het poortersrecht verwierf in 1469. R. A. PARMENTIER, *Indices op de Brugsche Poorterboeken (Geschiedkundige Publicatiën der stad Brugge, n^r II)*, Bd. II, blz. 696-697, Brugge, 1938, 2 dln.

eeuw later nog was het een Spanjaard, Juan Lopez, dien de Magistraat verzocht een « paternostere van ammeren » als *res sub lite* bij hem in te leveren (1). Men weet verder alleen dat de verkoop op straat — men versta misschien : buiten kartelvoorwaarden (2) — evenals de verkoop van bruto-amber aan vreemden verboden waren (3). In het midden van de 15^e eeuw was het foilleslagers-ambacht van de paternostermakers afhankelijk voor zijn bevoorrading met amber, dienstig voor het verniszieden en beide corporaties waren daartoe contractueel verbonden. Voor dat gebruik kwam evenwel alleen minderwaardige amber in aanmerking (4), evenals bolletjes die bij het boren gespleten waren. Nochtans was de verhouding tusschen beide ambachten niet altijd ongestoord daar de verniszieders trachtten zelf aan amber te komen, terwijl « 't coopen vanden hammere toebehoorde den ambochte vanden paternos-

1) « Gheordineirt dat Jan Loupes bringhen zal in scepenen handen de paternostere van ammeren die Lauwers de Ram heift ghedaen arresteren in svors. Loupes handen » (1475, Juni 22), *Stadsarchief Brugge, Civiele Sententiën*, reeks in-4^o, 1474-1475, fol. 64 v^o. Lauwers de Ram was herhaaldelijk deken of vinder van het ambacht tusschen 1470 en 1492. *Stadsarchief Brugge, Vernieuwingen van de Wet, ad annos*.

2) *Keure*, § 32. Te Lubeck werd in 1424 — een crisistijd — geheel de productie van het ambacht tegen overeengekomen prijs voor twee jaar aan een consortium van kooplieden afgegaan. STIEDA, *Lübeckische Bernsteinreicher*, blz. 107-108. Niets dergelijks is ons in de Brugsche documenten overgeleverd, ofschoon de vorming van een verkoopkartel de logische gevolgtrekking zou zijn geweest van een productiekartel in deze uitvoerindustrie.

3) *Keure*, § 15-16. Over de beteekenis van « witte stix » of « clare stix » blijven wij in het onzeker. Geen van beide begrippen is in verband te brengen met een der gewone soorten, aangegeven bij RENKEN, *Handel der Königsberger Grossschäfferei*, blz. 62 vlg. Wellicht slaan zij op een, ons verder onbekend, stadium van de bewerking.

4) De gemeenste ambersoort heette in de 15^e eeuw zelf « firnis ». RENKEN, *t. a. p.* Een halve eeuw geleden gebruikte men nog amber als ingrediënt voor zekere vernissoorten.

termakers, ende niement anders », en daar anderzijds de paternostermakers van hun overwicht misbruik maakten om zichzelf eerst te bedienen, en de prijzen naar omhoog te drijven. Bij vonnis van 12 Januari 1454 trad de Magistraat scheidrechterlijk op, en stelde de voorwaarden vast waartegen voor een termijn van zes jaar de verdeeling zou geschieden (1). Voor het overige blijven, zooals voor de voortbrengst, de meeste vraagstukken in verband met den verkoop van de paternosters in het duister, en zullen niet dan met behulp van vreemde bronnen kunnen worden opgehelderd.

De moeilijkheden welke konden rijzen tusschen twee ambachten waren maar van kleine beteekenis tegenover het probleem van de grondstof, zooals het voor de paternostermakers zelf gesteld werd. De omstandigheid dat de verkoop van den « steen » een monopolie was, moest noodzakelijkerwijze een spanning veroorzaken, die gemakkelijk tot den ondergang van geheel het bedrijf kon leiden, « 't welc stont upten ammersteen die uut Pruussen comt, ende zo wanneer de Scaffere van Pruussen die niet en zend, zo zyn zy neerincloos » (2). De prijs van den amber hing eveneens van de Orde af, en kon een nadeeligen invloed op de paternostermarkt uitoefenen. Het is dan ook begrijpelijk dat het ambacht zich tegen pijnlijke verrassingen zocht te beveiligen met voor een zekeren duur leveringscontracten af te sluiten (3). En wanneer in feite, in 1420, de leveringen werden stopgezet, tengevolge van niet-betaling van vroegere, zag men het de hulp van alle mogelijke instanties aanroepen om de heropname van

1) GILLIODTS, *Cartulaire de l'Estaple*, Bd. II, blz. 20-23 n^o 935. Onze bijlage V heeft betrekking op de antecedenten van dit vonnis.

2) Bijlage IV.

3) Aldus in 1399, 1411, 1419 en 1425. RENKEN, *Handel der Königsberger Grossschäfferei*, blz. 58-59, en 1433. TESDORPF, *Gewinnung... des Bernsteins*, blz. 65.

de verzendingen te bekomen: de stad Brugge, de Brugsche factorij van de Hanse, tot zelfs de hertog van Boergondië toe, kwamen tusschen om de Orde verzoenend te stemmen (1).

De amber uit Pruisen naar Brugge verzonden (2), kwam alhier terecht bij den « ligger », d. w. den facteur, dien de Orde op de Middeleeuwsche wereldmarkt onderhield. Deze leverde hem aan het ambacht af, dat hem in collectieven naam kocht (3). Het was trouwens niet genoeg dat de grondstof voorhanden was, zij moest ook nog onder de arbeiders verdeeld worden, en de ongelijkheid der maatschappelijke toestanden had allicht tot het opkoojen van den « steen » door de meest vermogenden, en daarmede tot de uitschakeling van minder bedeeden en tot ernstige onlusten kunnen leiden (4). Daarom trad het ambacht zelf op om de verdeeling in uitgesproken egalitaire wijze te

1) Over dat voorval, vgl. *Hansisches Urkundenbuch*, Bd. VI (uitg. dr. K. KUNZE), blz. 150 n^r 272, 194-195 n^r 359 en 209-210 n^r 377. De verzoening werd schijnbaar korts daarop verwezenlijkt. Het bedrag van den uitvoer van amber naar Brugge stijgt van 217 lb. gr. in 1420 tot 536 1/2 in 1421. RENKEN, *a. w.*, blz. 54.

2) Vgl. de tabelle voor de jaren 1390-1405 en 1419-1434 bij RENKEN, *t. a. p.*, ook bij GILLIODTS. *Cartulaire de l'Estaple*, Bd. I, blz. 533 vlg. (naar TESDORPF). Al deze gegevens zijn oorspronkelijk te vinden bij C. SATTLER, *Handelsrechnungen des Deutschen Ordens zur Zeit seiner Blüte (Publikationen des Vereins für die Geschichte von Ost- und Westpreussen)*, Leipzig, 1886-1887.

3) Duidelijke bewijzen bij RENKEN, *a. w.* blz. 46 n^r. 25 en 26, waar de « ligger », de koopwaar uitweegt aan het ambacht, waar dit als schuldenaar optreedt, betalingen verricht en kortingen bekomt vanwege de Orde. Over den aankoop in gemeenschap door de ambachten, vgl. E. WEGE. *Die Zünfte als Träger wirtschaftlicher Kollektivmassnahmen (Beiheft 20 zur Vierteljahrsschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte)*, blz. 7-35, Stuttgart, 1930.

4) In een brief aan den Groot-Indentant te Königsberg verklaart het ambachtsbestuur dat het begunstigen van particulieren allicht tot doodslag zou kunnen leiden. *Hansisches Urkundenbuch* Bd. VI, blz. 194-195 n^r 359.

bewerken (1). Alle amber en git (2) die te koop werden geboden, moesten overigens verdeeld worden. Daartoe werd door de leden een kapitaal gevormd van 12 pond grooten, en de daarmede aangekochte grondstof werd onder hen verdeeld naar rato van hun inleg, waarna de bewerking herbegonnen werd (3). Kreeg iemand ruw amber of git uit den vreemde (4), b. v. van de Pruisische overheden of van haar « ligger » te Brugge (5), dan was hij verplicht het in verdeling te brengen. Bijzonder streng schijnt het ambacht opgetreden te zijn tegen degenen die zich rechtstreeks in verbinding stelden met de Duitsche Orde, om zodoende boven hun ambachtsgenooten bevoorreedigd te worden. Twee paternostermakers hadden in 1419, naar alle waarschijnlijkheid met dat doel, naar den Groot-Intendant te Königsberg geschreven, maar werden door den Magistraat tot gerechtelijke deemoediging veroordeeld (6). Aanvankelijk was wel aan het persoonlijk initiatief een toegeving gedaan geworden, daar nog volgens de keure de ambachtsgenoot die in eigen persoon « over de zee ende over sand » trok om er amber te koopen, de vruchten van zijn moeite alleen mocht oogsten (7). In het midden van de 15^e eeuw schijnt deze bewilliging hevige « discoorden ende onghenouchten » verwekt te hebben, zoodat het geraadzaam werd aan deze uitzondering een einde te maken, en het beginsel van de trusteering van den grondstoffenaankoop ongetemperd te huldigen (8).

1) WEGE, *a. w.*, blz. 28-31.

2) In dat verband spreekt de *keure*, benevens van amber van « aghet ». Er zijn ons geen getuigenissen bekend van een feitelijke bewerking van git te Brugge. Wij hebben dan ook in ons betoog deze zijde van het vraagstuk onbesproken gelaten.

3) *Keure*, § 34.

4) *Ibid.*, § 36.

5) *Ibid.*, § 41.

6) Bijlage II.

7) *Keure*, § 37.

8) Bijlage VII.

De moeilijkheden waarvan deze episode een uiting is, vallen lichter te begrijpen indien men rekening houdt met de veranderde voorwaarden welke stilaan in de amber- en paternosternijverheid waren ingetreden. De katastrofische beteekenis van den slag bij Tannenberg (1410) voor het lot van de Duitsche Orde is genoegzaam gekend. Hij was niet alleen de inzet van het politiek, maar tevens van het economisch verval van de Pruisische machthebbers. Onvermijdelijk moest de ambereconomie den weerslag ervan ondergaan. De leveringen naar Brugge verminderden in zeer gevoelige mate (1). Bovendien zag de Orde in haar handel het middel om den neteligen toestand van haar finantiën te verhelpen, en neigde zij gedurig eenerzijds tot verhooging van de verkoopprijzen, anderzijds tot verzwakking van de hoedanigheid van de grondstof (2). Tenslotte brak ook ca. 1420 een afzetcrisis uit in het paternosterbedrijf (3), de amberdraaiers, die toen reeds over hun stijgende verarming kloegen, konden hun schulden tegenover de Orde niet voldoen (4), en deze wilde geen leveringen uitvoeren vooraleer de oude vereffend waren. Deze ongunstige omstandigheden bemoeilijkten al ten zeerste de werking van de paternostermakers, en wellicht te Lubeck evenzeer als te Brugge.

1) Het jaarlijksche gemiddelde van de verzendingen voor 1390-1404 bedraagt ca. 770 lb. gr., voor 1419-1434 ca. 490 lb. gr. Vgl. tabelle bij RENKEN, *Handel der Königsberger Grossschäfferei*, blz. 54.

2) RENKEN, *a. w.*, blz. 60, met voorbeelden uit de boeken van de Pruisische "liggers" te Brugge.

3) Het contract van de Lubecksche paternostermakers met een groep kooplieden (hierboven, blz. 161, nota 2) is een crisismaatregel. Begin 1420 bleven te Venetië 2.000 pond paternosters onverkocht liggen (brief aan Hildebrand Veckinhusen). STIEDA, *Lübische Bernsteindreher*, blz. 109-110.

4) Voorbeelden: RENKEN, *a. w.*, blz. 59 en GILLIODTS, *Cartulaire de l'Estafle*, Bd. I, blz. 592-593 n^o 738.

De toestand werd echter nog erger wanneer, in 1454, de Pruisische steden tegen de Orde in opstand kwamen, en haar onmiddellijk van haar aloud amber-regale beroofden. Meteen was de zending van de Pruisische « liggers » op de Brugsche wereldmarkt verloopen, en de paternostermakers konden thans hoegenaamd op geen regelmatige voorziening met grondstoffen meer rekenen. Onmiddellijk begaf zich een afvaardiging van het ambacht naar Danzig, waar ook de Lubecksche amberdraaiers dezelfde stappen ondernamen, om zich de toekomstige leveringen te verzekeren (1). Of het haar gelukte aldaar een overeenkomst te bereiken is ons onbekend. Het is echter duidelijk dat de Hansestad Lubeck de Pruisische steden nauwer aan het hart lag dan Brugge, en wellicht bereikte zij een soort stapelrecht, misschien zelfs de pacht van den « steen » (2). Wat er van zij, de rechtstreeksche verzendingen naar Brugge schijnen te dien tijde opgehouden te hebben en voortaan moesten de paternostermakers zelf « Oostwaert », naar Lubeck, trekken om aldaar de grondstof aan te schaffen, waarbij nog steeds — het was noodiger dan ooit — de collectieve geplogenheden van weleer werden gevolgd (3). Weliswaar wenschte Lubeck den ondergang van het Vlaamsche ambacht niet (4). Maar het was natuurlijk dat het zijn eigen amberdraaiers voor de Brugsche zou gerieven. Voor het eerst was de voorrang in het paternosterbedrijf van Brugge op Lubeck overgegaan (5).

Aldra zou een laatste slag de Brugsche paternoster-

1) RENKEN, *a. w.*, blz. 61.

2) Deze wordt op lateren datum (1475) uitdrukkelijk betuigd. *Ibid.*, blz. 53.

3) Bijlage VI.

4) “ dat de Vlamynghe den sten krigen, des siin de wol tevreden „. Aangehaald bij RENKEN, *a. w.*, blz. 61.

5) DAENELL, *Blütezeit der deutschen Hanse*, Bd. II, blz. 149.

makerij ten doode treffen. Sedert dat de politieke macht van de Orde gefnuikt was, werd het mogelijk tegen haar verordeningen in de amberdraaijerij in Pruisen zelf aan te vatten. Zulks geschiedde dan ook gedurende de tweede helft van de 15^e eeuw te Danzig, de meest ontwikkelde stad van het Ordeland, waar zelfs in 1477 een nering kon worden opgericht. Naarmate de ambernijverheid daar opbloede, werden de verzendingen van grondstof schaarscher. Bij gebrek daaraan moest het bedrijf, als het ware door verwurging, te gronde gaan (1). Van dat verval getuigt de vermindering van het aantal vindere van drie tot twee, welke in 1478 doorgevoerd werd en ongetwijfeld samenhang met het wegsmelten van het aantal neringdoeners. In 1493 was het zelfs niet meer mogelijk een nieuwen eed aan te stellen (2). Zulks kon eerst gebeuren in 1496. Twee jaar daarop had het ambacht als juridisch lichaam voorgoed opgehouden te bestaan (3), en kon men zich nog alleen troosten met de ijdele hoop het in een betere toekomst te zien herleven (4). Met zijn verdwijning was een bestanddeel te meer van Brugge's grootheid ondergegaan.

De lotgevallen van de Brugsche ambernijverheid bezit-

1) Hetzelfde lot trof ook het Lubecksche ambacht, hoewel minder volledig. Het is eerst in 1842 uitgestorven, na eeuwenlang gekwijd te hebben.

2) De gekozonen van het jaar tevoren bleven het ambt bekleeden. Vgl. GILLIODTS, *Cartulaire de l'Estaple*, Bd. II, blz. 295 n^o 1282 (1494 Juni 2) met *Stadsarchief Brugge, Vernieuwingen van de Wet* voor 1492.

3) *Stadsarchief Brugge, t. a. p.*

4) Op 18 Juli 1542 besloot de Magistraat twee kruisen uit het voormalig ambachtsbezit te verkoopen, met het product renten aan te koopen ten behoeve van de armen, en daarvan nota te houden "ten fyne dat daer by blycken mach hoe vele men ghehouden word te restituerene den voors. ambachte, indien dat binnen deser stede wederomme ghelyck ambacht wierde", *Stadsarchief Brugge, Secrete Resolutiën over de jaren 1541-1545*, fol. 62.

ten een interesse dat zich ver boven het eng stedelijk kader verheft. Gelukkig is het hedentendage niet meer noodig angstvallig iederen factor van het stedelijk leven aan te halen, die ertoe kon bijdragen Bücher's theorie der gesloten stadshuishouding te weerleggen (1). Evenwel is het voorbeeld van de paternostermakers zoo schitterend van duidelijkheid dat men niet kan nalaten het met deze stellingen in verband te brengen. Niet alleen inderdaad arbeidden de paternostermakers voor een markt die, over de grenzen van hun stad heen, geheel de Westersche Christenheid kan omvat hebben, maar daarenboven was het herkomstgebied van de grondstof ruim duizend kilometers van het Swin afgelegd. Beide omstandigheden maken dan ook het amberbedrijf tot een typisch vertegenwoordiger, op het gebied der nijverheid, van deze « wereldeconomie » welke voor het Middeleeuwsch tijdvak zoo kenmerkend is (2). De Deutsche Orde had immers zelf de bewerking ter plaatse van den amber onderdrukt, en door haar verzendingen het uiteenliggen van grondstoffenontginning en fabricatie in de hand gewerkt. Eerst na het midden van de 15^e eeuw vertoonde de amberdraaijerij een neiging om zich, in omgekeerde richting, naar het Oosten te verleggen en zich met de ambervisscherij te vereenigen. Aldus droeg de opkomst van een ambarnijverheid in de Pruisische steden, in tegenstelling met de wereldeconomie-strevingen van de Orde, een uitgesproken nationaal karakter. Zij was als zoodanig een der vele bestanddeelen welke omstreeks dit tijdvak op de kentering wijzen welke de « internationale » economie

1) Vgl. J. G. VAN DILLEN, *Het economisch karakter der Middeleeuwsche stad. I. De theorie der gesloten huishouding*, Amsterdam, 1914.

2) F. RÖRIG, *Mittelalterliche Weltwirtschaft. Blüte und Ende einer Weltwirtschaftsperiode* (Kieler Vorträge, afl. 40), Jena, 1933.

van de Middeleeuwen bij den aanvang der moderne tijden tot een nationale huishouding omvormde.

Leuven.

J. A. VAN HOUTTE.

BIJLAGEN (1).

I

Z. d. (2).

Dit zijn de cueren vanden paternostermakers.

1. Item eerst dat gheen meestre die paternostermakere es binder stede van Brugghe nemen mach mee danne eenen leerling teenegadere, ende die moet leeren 6 jaer, ende hy en moet el ne gheenen nemen binden voors. zesse jaren, het ne ware dat tvoors. leerkindt stoorve binden 6 jaren vors., ende danne zo mochte die meester eenen anderen nemen. Ende zo wie de contrarie dade, die zoude verbueren vijftich pond par. also dickent als ment bevonde, ende es te wetene dat tvoors. leerkindt oud wezen moet 12 jaer, ende waert dat tvoors. leerkindt ontghinghe binden voors. 6 jaren, zo en mochte de meestre daer binnen gheen ander leerkind nemen, dies zo en mach tvoors. leerkindt nemmermeer vry worden int voors. ambocht voorder tyt dat hy den termyn van zinen leerstalle vulstaen hevet. Ende zo wie tvoors. leerkindt te werkene ghave binden voors. termine, het ne ware biden consente van zinen meester of van ziere vrouwen, die zoude verbueren drie pont par. also dickent als ment bevonde.

1) Onze hartelijke dank aan het personeel van het Rijksarchief en van het Stadsarchief te Brugge, wegens de jegens ons betoonde bereidwilligheid.

2) De keure werd in het beneden aangehaalde cartularium opgenomen ca. 1450-1455, zooals blijkt uit een vergelijking met andere, gedateerde, gedeelten van de zelfde hand. Zij is dus beslist ouder, wellicht zelfs merkelyk, zooals juist het gebrek aan datum, een kenmerk van de oudere keuren, schijnt te bewijzen.

2. Item waert also dat eenich leerkindt ontghinghe zinen meestre 14 nacht of daer boven, die zoude verbueren 20 s. par., die te gane daer zy sculdich zyn te gane metten rechte, ende dit zal bezouken de deken ende zine vindere. Ende waert dat eenich leerkindt wet begheerde van zinen meester by den deken ende zine vindere, die die meester daer of te wetten staen zal, up eene boete van 3 lb. par.
3. Item dat niemant gheen leerkindt nemen en mach het en zy bi den deken ende zine vindere vanden ambochte, ende dit leerkindt moet gheven ten costen vander ghilde 20 s. par., ten coste vanden ambochte 6 pondt par., den deken ende zine vindere 4 lb. par., ende den clerck vanden voors. ambochte over zyn solaris 12 s. par.
4. Item als een leerkindt 6 jaer gheleert heift, zo moet hy 12 jaer cnape wezen eer hy meester worden zal.
5. Item zo wat cnape die kindren wonne binnen zinen cnaepscepe, ende hy daer naer meester worde, die kinderen ne zouden niet vryer wezen danne een vreimde.
6. Item dat niemant meester worden mach, hine moet gheleert hebben binder stede van Brugghe voor eenen vryen meestre vanden ambochte.
7. Item, zo wie meester worden wille, die moet dat verzoeken an den deken ende an zine vindere vanden voors. ambochte te twee terminen binden jare, dats te wetene te medewintre ende te sinte Jansmesse midszomers.
8. Item, zo es te wetene dat niemant meester worden mach int vors. ambocht, hy ne moet wezen in state van huwelike, of het en ware dat hi zo verre comen ware te zinen daghen dat hy oud ware 28 jaer of daer boven, ende het danne den deken ende zine vindere dinct by haren eede dat hijs waerdich es.
9. Item, zo wat meesters kindt, die comt in state van huwelike by wille ende consente van vader ende van moeder, ende die meester worden mach, te alsulken termine ende somme van pennynge als hier naer verclaerst, dats te wetene die meester worden wille, dat die gheven moet ten grooten costen vander ghilde vyf pond groten tornois, den ambochte 40 s. grooten, den deken ende zine vindere over haer solaris 5 s. groten, ende den clerck 12 groten, uuteghesteken meesterskindren, die zullen gheven te helpen ten costen vander ghilde 5 s. groten, den ambochte 10 groten, den deken ende zine vindere 5 s. grooten, ende den clerck 12 grooten over zyn solaris.

10. Item, zo wat cnapen die buten ghewrocht heift ende weder binder stede comt ende weerken wille int voors. ambocht, dat hi datte verzouken moet an den deken ende an zine vinders, up de boete van 10 s. par. alzo dickent als ment bevonde.
11. Item, dat niement tvoors. ambocht doen en zal, hy en heift zine vryhede ghewonnen in der manieren voors.
12. Item, dat niement eens anders cnape noch joncwijf onderhueren mach binnen haers meesters dienste, up eene boete van 3 lb. par. ende alzo wel de cnape jof joncwijf als die meester.
13. Item, dat gheen meester of vrouwe die stavelie houd gheen van de mesnieden die ambocht toebehoren, te werckene gheven mach binnen eens anders dienste, het ne ware by oorlove, up de boete van 20 s. par., alzo vele den meester als die cnape ende die cnape als den meester, alzo dickent als ment bevonde.
14. Item, dat men werc laten zal, als men niet langher mach zien te boorne by daghe, ende niet te werckene up ghebodene mesdaghen, noch up mesavonde achter noene alst vigelie es, noch tsaterdaghes achter noene, up de boete van 10 s. par.
15. Item, dat niement die pater noster maken can gheene vreimde lieden vercopen mach onghewrocht ammer, ende wie de contrarie dade, die zoude verbueren een jaer zyn ambocht ende 3 lb. par., het ne ware onze gheduchte heere ende vrouwe.
16. Item, dat niement die pater noster maken can eenighe witte sticx, noch clare sticx, vercoopen mach eenighen vreimden lieden, elc stic en moet waerdich wezen 10 s. groten tornois of daer boven, ende dat zal jugieren de deken ende zine vinders bij haren eede, ende zo wie de contrarie dade, die zoude verbueren 10 lb. par., alzo dickent als ment bevonde.
17. Item, zo wat persooone vanden vors. ambochte die berucht ware van dieften, dat de deken ende vinders van den vors. ambochte dat bringhen zullen ter kennesse van scepenen, ende dan zullen scepenen hemlieden danof doen informeren, ende daer naer corectie daer of doen also hemlieden goed dinken zal naer de mes daet. Ende zo wat persooone die bevonden worde ende openbaerlike bi scepenen ghepuniert van dieften, ne zal nemmermeer moghen weerken int zelve ambocht.

18. Item, zo wie diefte cochte int voors. ambocht, ende daer mede bedraghen worde metter goeder waerhede, die zoude verbueren 12 pondt par. ende dat goed weder te keerne daert behoorde zonder ghelt. Ende zo wie den voors. mensche te werkene gawe, hij verbuerde 12 pont par.
19. Item, zo wie den andren sculdich es int ambocht, dat hy daer af wet nemen mach voor deken ende vindrs. Ende es de deken metgaders zine vindrs machtich hemlieden haer ambocht te verbiedene diere jeghen stake.
20. Item, van allen gheschillen die ghevallen int vors. ambocht, daer de heere ende de stede gheen recht an hebben, dat de deken ende vindrs machtich zijn die te vereffene ende tappointierne also hemlieden redelic dinken zal.
21. Item, zo wat persoone vanden vors. ambochte die rebel of overhorich es jeghen den deken ende vindrs vanden vors. ambochte, ende daerof souffissantelike bevonden worde, dien zullen de deken ende vindrs machtich zyn te verbiede zyn ambocht tot hijt ghebetert heift.
22. Item, zo wat cnappe vanden vors. ambochte die zinen meester ontghinghe eer hi zinen dienst vulstaen hadde, die zoude verbueren 3 lb. par. Ende zo wat manne vanden vors. ambochte diene te weerke stelde, die zoude verbueren de ghelike boete, of hine dorste verclaersen bi zinen eede dat hire niet of en wiste.
23. Item, zo eist wel gheoorlooft den deken vanden vors. ambochte zine vindrs te doen daghene bi hem te commene alst hem van nooden es. Ende diere niet en quame, die zoude verbueren 5 s. par. telkerwaerf. Ende quamer de vors. deken zelve niet, hi zoude verbueren 10 s. par. Es hem ooc gheoorlooft 6 of 8 persoonen vanden souffisansten vanden ambochte te ziere discretie bi hem tonbiedene alst hem van nooden es, up te vors. boete van 5 s. par. diere niet en quame.
24. Item, dat het niet en gheoorlooft den deken ende vindrs vanden vors. ambochte eenighe pointinghe te makene int vors. ambocht noch eenighe taxeringhe van ghelde te heffene no te gaderne omme gheene zaken zonder consent van scepenen, utghestecken trechte ghildeghelt, twelke ooc zy zy [sic] niet en zullen moghen van nieus upstellen noch verhooghen zonder consent van scepenen, up daer of ghecorrigeert te zine ter discretie van scepenen vors.
25. Item, zo wat persoon vanden vors. ambochte die 't ambocht liete staen, ende dat niet en dade binnen jare ende

- binnen daghe, no cost no last ne droughe metten vors. ambochte, ende hi tambocht daer naer doen wilde, die zoude gheven den vors. ambochte 3 lb. par. over zyn deel vanden costen diet vors. ambocht binnen diere tyt ghedaen zoude hebben. Maer waert dat de costen te groot gheweist hadden binnen zinen uutwesene, zo zoude hi betalen ter discretie van scepenen.
26. Item, zo wie sprake jeghen tvonnesse vanden vindere vanden ambochte, verbuerde 5 s. par. jeghen elken vindere, ende 10 s. parisis jeghen den deken.
27. Item, zo wie vanden vors. ambochte overhorich ware den deken ende vindere van cueren te zoukene, ende zyn sloten niet openen en wilde, of hem eenich belet daer in dade, dat ware upte boete van 3 lb. par., telker waerf dat ghesiede, ende daer boven ghecorrigeert te zine ter discretie van scepenen.
28. Item, zo wat persone vanden vors. ambochte die openbaerlike verwaten uutgheroupen wordt, dat hi tvors. ambocht niet doen en zal toter tyt dat hi hem daer of ghezuvert heift.
29. Item, zo wat manne vanden vors. ambochte die berucht ware dat hi huus ende hof hilde met eenen andren wive dan met zinen ghetrauweden wive, of woukerare ware of bordeel verhuerde of hem andersins mesdroughe in eenigher manieren dat de deken ende vindere dat sculdich worden te bringhene ter kennesse van scepenen up daer of ghecorrigeert te zine ter discretie van scepenen.
30. Item, zo welken tiden dat een vry meester vanden vors. ambochte sterft, dat die weduwe de vryhede vanden ambochte van doene ende doen doene ghebruken zal toter tyt dat zoe buten ambochte verhuwet.
31. Item, dat de deken ende vindere vanden vors. ambochte machtich zyn alle de boeten te innene, die men verbuert int vors. ambocht, daer de heere ende de stede gheen recht an hebben, ende den ghenen diese verbuert zullen hebben haerlieder ambocht te verbiedene toter tyt dat zy daerof ghenouch ghedaen hebben. Ende alle de boeten daer de heere ende de stede recht an hebben, te bringhene ter kennesse vanden heere ende vander wet ten lancsten binden achtsten daghe daer naer dat de calaenge ghedaen zal zyn up daer of ghecorrigeert te zine ter discretie van scepenen.
32. Item, dat elc paternoster makere wel vercoopen mach zine paternostren die hi maect of doet maken daer hi

wille, zonder achter straten te draghene, ende zo wiese achter straten droughne omme te vercoopene, die zoude verbueren 10 s. par. also dickent als ment bevonde.

33. Item, dat ne gheen pater nostermakere weerken moet up de strate noch doen weerken, up de boete van 10 s. par., ende dat niemant die stavelie houdt, weerken mach up een anders vloer, het en dade nood van vaerwene, van stove- ne, van snoerne of van verlesene, up de boete vors.
34. Item, dat alle manieren van vreimden ammere ende van aghette dat te coopene comt int vors. ambocht, dat men dat deelen zal elken zyn avenant ghelike dat tgheselschap vanden ambochte gheordonneert staet, dies zo zal men elcs jaers daer tjeghen legghen in handen van notablen persoonen vanden ambochte de somme van 12 lb. grote, ende van dien 12 gr., zo zal elc meester ende meesterigghe die deel ende lot pleicht thebbene inlegghen naer den avenante van dat hi deel pleicht thebbene, ende die niet in en leicht en zal niet deelen; emmer dat de ghone die niet in gheleit en heift ter eenre waerf, als men weder inleicht teenre andre waerf inlegghen mach ende zyn deel hebben als boven verclaerst es. Ende waert zo dat yement vanden vors. ambochte eenich ammer of aghet cochte ende dat niet te deelne en brochte, alsoot vors. es, dat ware up de boete van 10 lb. par. telker waerf.
35. Item, elc meester ende meesterigghe vanden vors. ambochte wel coopen moghen alle manieren van ghesnoerden weerke van hammere ende van aghette, dies zal de coopre daer of gheven ten grooten costen vanden vors. ambochte van elken pond groten 8 groten.
36. Item, zo wie vanden vors. ambochte eenich ammer of aghet ghewrocht, onghewrocht of ghesnoerd, ghesendt ware van buten slands of van eenighen vreimden steden, dat de ghone an wient comt dat onghewrochte goed bringhen zal te deele int ghemeene ambocht, ghelike dat boven int eerste point verclaerst staet, up de boete van 10 lb. par. telker waerf te verbuerne den ghonen den ghonen [sic] die de contrarie doet, ende tghewrochte ende ghesnoerde weerc behouden ende daer of gheven 8 groten van den pond grote ghelike als int tweeste point verclaerst staet.
37. Item, zo wie vanden vors. ambocht meester zynde, met zinen live voere over de zee ende over sand, ende daer eenich ammer af aghet cochte, dat hi dat zelve behouden

mach ende ooc deelen den ghonen dien hys can vanden vors. ambochte zonder den ambochte eenich deel of bate daer of te ghevene.

38. Item, zo wanneer eenich meester of meesterigghe vanden vors. ambochte steerft ende kindren achter hem laet in voochdyen zynde, ende gheene stavelye en hilden ende eenich onghewrocht goed daer bachten bleve, dat de voochden van dien tvors. goed up moghen weerken tote vanden toere ende vercoopen te haerlieder proffyte, zonder den ambochte eenighe bate daer of te ghevene, ende al dies ghelike meesters, meesterigghen, kindren ghehuwet buten vors. ambochte.
39. Item, zo wanneer dat eenich meester vanden vors. ambochte of eens meesters wyf sterft ende vreimde aeldinghers achter hem laet, dat de bezittre zyne aeldinghers wel uutcoopen mach zonder verbueren tjeghen tambocht, het en ware dat zy deelen van paertseelen te paertseele, dat danne tammer of aghet dat den aeldinghers ghebuert ware, zy moghen vercoopen daert hemlieden ghelieft, maer cocht yement vanden ambochte, da hi datte te deele brochte int voors. ambocht also boven verclaerst es, up de boete van 10 lb. par. telker waerf.
40. Item, dat men tgheheele ambocht deelen zal in zes gheselscepen, also men van ouden tiden ghedaen heift, ende uute elken van desen zes gheselscepen zal men nemen twee vanden notabelsten persoonen, die metgaders den deken ende zinen drien vindere, dat zyn als zestien persoonen, bi haerlieder eede elken stellen zullen wel en ghetrauwelike also men van ouden tiden ghecostumeert heift. Twelke stellen ghedueren zal viere jaer, ende telken viere jaren zal men weder verstellen inder manieren voorscreven, behouden dies dat men elcs jaers tsinte Jans daghe mids zomers biden vors. zestiene persoonen over zien zal offer yement in eenich gheselscip doot es of nieuwe meesters incommen zyn, ende dat zullen zy stellen ende betren daer ghebrec in es bi haren eede ten meesten oorbore van elken. Ende waerd dat in dese zestiene persoonen of in eenich van hemlieden ghebrec ware, dat zy niet wel ende duechdelike ghestelt ne hadden ende men dat scepenen kenlic maken mochte bi goeder informatien, dattene scepenen corrigieren zoude naer zine misdaet naer haerlieder goeddinkene, ende dat hem elc ghepayt zal houden also hi van desen zestiene personen ghestelt zal zyn, zonder daer jeghen eenighe

ruuchede of weder zegghen te doene, up gecorrigiert te zine bi scepenen naer haerlieder mesdaet.

41. Item, waert dat eenich vanden vors. ambochte bi vriendscepen of bi jonste vanden scaffre of vanden ligghere van Prucen eenich ammer ghecreghe, of dat hem van yemene ghesent ware, dat hi dat bringhen moet int ghemeene ambocht, ende dat zal men deelen biden vors. zestiene persoonen ghelyc den andren, ende daer of niet meer behouden danne hi ghestelt zal zyn. Ende waert dat hier in yement de contrarie dade, ende tammer onder hem hilde, ende men daer of twee scepenen te vullen informeren mochte, of dat de deken ende twee vindere bevinden conste, die zoude verbueren telker waerf 50 lb. par. Ende bovendien ne zoude hi nemmermeer gheloofte zyn tvors. ambocht te doene noch te doen doene binder stede van Brugghe, noch eenich deel van ammer te hebbene in eenigher manieren. Ende mids desen zal elc persoon daer ment begheerende zal zyn borchtucht doen met persoonen van binden ambochte voor den deken ende vindere van also velen alst ammer weerd zal zyn dat hem ghebuert eer hi zyn deel wech draghen zal.
42. Item, waert zo dat eenighe weduwe binden vors. ambochte wesende, of die namaels commen ende wesen zal, haer mesuseirde met eenighen mans binnen haren weduwescepe, dat de deken ende vindere vanden vors. ambochte dat overbringhen zullen scepenen die daer of correctie doen zullen also hemlieden goeddinken zal.
43. Item, dat niemant vanden vors. ambochte eenighe stoven, rolleweghen, dobbelscoolen of tafelspele houden en moet, uteghesteken vrouwe stoven. Ende bi also dat yement vanden vors. ambochte daer of de contrarie dade, dat zullen de deken ende vindere overbringhen scepenen, die daer in voorsien zullen also hemlieden goed dinken zal.
44. Item, waert zo dat eenich man vanden vors. ambochte die nu es of naermaels wesen zal, eenighe vrouwe name trouwede die in bordeele gheseten hadde of bordeele ghehouden hadde, of onredelike gheleift hadde, daer mede dat tvors. ambocht ghescoffiert ware, dat zullen de deken ende vindere al dierghelike overbringhen ende te kennene gheven scepenen omme bi hemlieden daer in voorsien te zine also daer toebehoren zal.

Alle de vors. boeten gaende also zy sculdich worden van ghane.

Ende alle de vors. cueren ende ordonnantien staen te minderne ende te meersene bi scepenen van Brugghe.

Rijksarchief Brugge, Fonds : Brugsche Ambachten, Register van Keuren (XIV^e-XVII^e eeuw), n^r 1, fol. 324-328.

II

Willem Volpont en Jacob Goossin drukken voor schepenen hun leedwezen uit over het vergrijp dat zij tegen de beslissing van het paternostermakersambacht bedreven met naar den Groot-Intendant te Königsberg te schrijven. — Brugge, 1419, Juli 26.

Vande paternoster makers.

Upten 26^{en} dach van Hoymaend int jaer 1400 ende neghentiene sloughen hand an de slotelen Willem Volpont ende Jacop Goossin, blivende ter Wet waert ende ten eede vanden paternostermackers van al dat zy mesdaen mochten hebben int scriven ende overzenden van eenen brieve an den grooten scaffere van Sconinx berghe, contrarie den ghonen dat by wetene vander vors. Wet by den ghemeenen ambochte vanden paternostermakers omme den oorboir vanden vors. ambochte ghesloten ende gheordeneirt hadde gheweest, daer jeghen zy hemlieden naer harer macht ghestelt hadden, presentibus Ruebs, Vos, Honin, Neve, Bervoet et alijs (1).

Stadsarchief Brugge, Groenenboek A, fol. 93 v^o.

III

« Dat een joncman, onghewet wesende, ende hebbende vadere ende moedere vry paternostermakere, niet en mochte vry meestere wesen int voorn. ambocht vanden paternoster makers ». — Brugge, 1423 (n. s.), Januari 4.

Upt goent dat Daniel Volpond Willems zone, poortere in Brugghe, begherde in den ghemeenen hoop van scepenen van Brugghe an den deken ende ghezwornen vanden pater-

1) Dat zijn de schepenen die bij de uitspraak tegenwoordig waren.

nostermakers binnen der stede van Brugghe, aldaer voor ooghen wesende, dat zy hem ontfanghen wilden over vry meester int voors. ambocht, ghemerct dat hy meesters kind was, ende zonderlinghe ghemerct dat Willem Volpond zyn vader 't ambocht ghelaten ende gheheellike quytghescholden heift, daer up de voors. deken ende ghezwoornen zeyden dat zy ende haerl. voorders vanden voors. ambochte oyts tyts ende van zo over ouden tyden dat niemene de contrarie en ghedinct onderhouden ende ghecostumeirt hebben elken te weerene int voors. ambocht bevryet te zine, die vader ende moeder levende hadde, ende dat by dien zy den voors. Daniele die alnoch vader ende moeder levende heift, niet ontfanghen en wilden noch sculdich en waren tontfanghene over vry meester int voors. ambocht, het en ware dadt hy huwelic dade. So was by den voors. ghemeenen hoope van scepenen den voors. Daneele gheseit dat hy hem onderdragen zoude tvrye meesterscip vanden voors. ambochte vanden paternostermakers te begheerene also langhe als hy vader ende moeder levende hadde, of het en ware dat hy huwelic dade. Actum den vierden dach van Laumaend int jaer 1400 twee ende twintich, presentibus Buerze, Gaderpenninck, Eekaert, Gremme, Breydel, Calkere, Walle et alijs.

Stadsarchief Brugge, Groenenboek A, fol. 130.

IV

«Vanden octroy van onsen gheduchten heere datmen de vryheyte vanden ambochten mochte coopen om twintich scellinghen grooten, ende hoe die vanden ambochte vande paternostermakers ghegheven waren lettren van non preiuditie.» — Brugge, 1445, April 18.

Ute dien dat in de maend van Novembre int jaer 1444 Jooris van Pouke gheseit Fusil Pursuiant ons harde gheduchts heeren ende princen ons heeren shertooghen van Bourgoignen ende van Brabant, grave van Vlaendren etc. ende poortere van Brugghe begheert hadde an den deken ende vindere vanden ambochte vanden paternostermakers binder voors. stede van Brugghe, int voors. ambocht ontfanghen te zine achtervolghende zekere ordonnantie van onzen voors. harde gheduchten heere ende prince, die hy by zinen openen lettren gheordonneirt hadde, inhoudende onder

andere pointen, dat alle de ghone die binnen zekeren tyde gheduerende, begheeren zouden ontfanghen te zine in de ambochten vander stede, omme die te doene metter hand, men ontfanghen zoude mids betalende den ambochte daer in elc begheerde ontfanghen te zine twintich scellinghen grooten over alle rechten, zegghende ende maintenerende dat hy ooc wel zo vele werken conste vanden voors. ambochte dat hadde hy stix van ammere, hy zoude drayen, booren ende snoeren, zo dat hire een paternoster af maken zoude. Daer jeghen te meer stonden de voors. deken ende vindere ende al tghemeene vanden voors. ambochte gheseit hadden, maintenerende dat de voors. ordonnantie niet sculdich en was te streckene up haerlieder ambocht, want haerlieder ambocht was van andere natuere dan dandere ambochten vander voors. stede, ende tincommen ende tontfanghen vanden ghonen die int vors. ambocht ghecommen zyn tote noch, es gheweist by eenre andere maniere, naer tinhouden van haerlieder cuere, ten orbore ende profite vanden voors. ambochte, twelc alleenelic stont upten ammersteen die uut Pruussen comt, ende zo wanneer de scaffere van Pruussen die niet en zend, zo zyn zy neerincloos, ende by also dat zy yemene ontfinghen buten der maniere van ouden tyden onderhouden naer tinhouden van haerlieder cuere, vors. ambocht ware ghescepen met allen te nieuten te gane ; zeiden ooc dat de voors. Jooris vors. ambocht noyt gheleert en hadde ende ooc niet doen en conste niet jeghenstaende tgoent dat hire toe gheseit hadde ; biddende de vors. deken, vindere ende al tghemeene ambocht der ghemeenre wedt van Brugghe dat byden vors. redenen ende meer andere die ziere toe zeiden dat men hemlieden onderhouden wilde haerlieder cueren also verre alst den incommene ende ontfanghene aengaet ; ende dat na der hand ten vervolghe vanden voors. Joorise onze voors. gheduchte heere ende prince te meer stonden der wet van Brugghe mondelinghe verzocht ende ghebeden hadde ende by zinen cancelier ende eenighen anderen heeren van zinen edelen rade ghedaen verzouken ende bidden, ende voort ghescreven zine beslotene lettren an de Wet van Brugghe ende an tvoors. ambocht, biddende ende begheerende dat achtervolghende ziner vors. ordonnantie ende te zynre bede ende begheerte, de voors. Jooris ontfanghen worde, daer toe de voors. vanden ambochte by den redenen voorscreven niet gheneghen en waren, biddende der vors. ghemeenre wet dat zy den vors. Joorise zo onderwyzen wilden dat hy aflaten wilde vanden voors. vervolghe, ende dat hendelike onze voors. gheduchte heere ende prince by zinen beslotenen lettren ghebeden hadde den

voors. ghemeenen ambochte, dat zy den voors. Joorise ontfanghen wilden, ende hy zoude hemlieden gheven zulcke lettren van bewaernessen dat zyn ontfanghen den voors. ambochte in tyden toe te commene niet ghetrocken zoude zyn ter consequentie ende gheene preiuditie draghen en zoude ; So was by der voors. wedt, up tscriven van onzen voors. gheduchten heere, gheviseirt eene minute vander lettre die dezelve onze geduchte heere den voors. ambochte consenteren zoude ende den voors. Joorise ghelast, dat hy daermede trecken zoude by onzen voors. gheduchten heere ende zyn beste doen omme eenen bezeghelden brief te hebbene, naer den inhoudene vander voors. minute, ende die vercreghen de voors. wet zoude zo vele doen an tvors. ambocht dat ter bede van onzen voors. gheduchten heere hy ontfanghen zoude worden ende dat achtervolghende tgoent dat voors. es, de voors. Jooris overbrocht hadde den voors. brief, bezegheld metten grooten zeghele van ons voors. gheduchts heeren, daeraf tinhouden hiernaer volgt : « Philippe, par la grace de Dieu, duc de Bourgogne, de Lothrie, de Brabant et de Lembourg, conte de Flandres, dArtois, de Bourgogne, Palatyn, de Haynnau, de Hollande, de Zellande et de Namur, marquis du Saint Empire, seigneur de Frize. de Salins et de Malines, savoir faisons a tous que comme noz bien améz les doyen et juréz du mestier des faiseurs de paternostres dambre en notre ville de Bruges se soient a notre prière et requeste condescenduz et aient consenti pour nous complaire de recevoir en la franchise de leur mestier, par le moyen et consentement de noz treschiers et bien amez les bourgmaistres, eschevins et conseil de notre dicte ville, notre serviteur et poursuiant, George de Pouke nommé Fusil, bourgeois de notre dicte ville, sanz ce que icelluy George ait ledict mestier aprins par le temps ordonné et entretenu par leurs cueres et sans ce quil ait observé aussy et gardé lordre et manière que les entrans oudict mestier sont tenuz de observer et garder, selon lesdictes franchises, cueres et costumes dicelluy mestier, pourveu que ladicte réception quilz ont ottroyé a notre dicte prière et requeste dicelluy George ne leur tourne en prejudice de leursdictes franchises et quelle ne soit en temps avenir prinse ne traicté a consequence nous qui ne voudrions lesdiz faiseurs de paternostiers dambre diminuir de leur dictes franchises, ains les en icelles conserver et maintenir, avons consenti et ottroyé. consentons et ottroyons par ces presentes que la dicte reception ne face ou doye faire ne porter ausdiz faiseurs de paternostiers aucun préjudice en leurs franchises, cueres et coustumes en aucune manière et que icelle réception ne soit ne doye estre

prinse ne traicté a consequence en aucun temps avenir en diminution, interruption ou admeurissement de leurs dictes franchises, cueres et costumes, ains icelles leurs franchises, cueres et costumes en tant quil touche la réception et entrée ou dessusdict mestier greons, ratifions et confermons par ces meismes presentes. Donné en notre ville de Bruxelles, le penultième jour de février l'an de grace mil quatezens quarante quatre.

Aldus gheteeKent: Par monseigneur le duc : de la Mandre ».

So was hendelike ter bede van onzen voors. gheduchten heere ende den goeden onderwisene by der voors. wet den voors. ambochte ghedaen in dese zake, by den voors. deken ende vindere ende den ghemeenen ambochte vanden paternostersmakers den voors. Joorise van Pouke gheconsenteirt de vryhede vanden voors. ambochte ende was in tvors. ambocht ontfanghen nietjeghenstaende haerlieder cueren die dies contrarie zyn, mids ontfanghende de voors. lettren ons voors. gheduchts heeren, verclaersende alzoot blyct hier boven dat zyn voors. ontfanghen in tyden toe te commene niet ghetrocken zoude zyn te consequentiën up andren die sghelyx begheeren zouden, noch hemlieden prejuditie draghen in eenigher manieren.

Actum den 18^{en} dach van April int jaer 1445 naer Paeschchen.

Stadsarchief Brugge, Groenenboek A, fol. 287 v^o-289.

V

De magistraat regelt de verdeeling van de grondstof tusschen de ambachten der paternostersmakers en der verniszieters. — Brugge, 1453, November 20.

Upte questie tusschen de paternostersmakers ende foelleslaghers, es gheordonneirt by manieren van appointemente ende toter tyd dat de questie principale tusschen hemlieden ghesleten zal worden, dat de paternostersmakers delivrerere zullen also stoffe ende also vele als de foelleslaghers begheeren zullen, evenverre dat zijt hebben, omme byden foelleslaghers verzoden te zyne te vernissche, zonder daer af ghelt te ghevene, toten hendeliken vonnesse, ende daer zy vanden prise niet veraccorderen en consten, zo zullen scepenen zelve den

prys taxeren. Ende mids desen zo zal de stoffe die de foelle-slagers ghecocht hebben, bliven in state, ende men zal die toesegehelen te dien hende, datter niet af ghedaen en worde tote dat by scepenen hemlieden daerup gheordonneirt worde.

Actum 20^a Novembris anno 53, presentibus Lauwereins, Tolnare, Nieuwenhove, Groote, Wulf, Coninc.

Stadsarchief Brugge, Civiele Sententiën, reeks in-fol., 1453-1462, fol. 6 v^o.

VI

In het geschil tusschen Joris Dau en gezellen, en Antonis Snellaert en gezellen, aangaande den amber dien laatstge-noemde te Lubeck is gaan kooopen, vonnist de magistraat dat bedoelde koop ten bate van geheel het ambacht werd gesloten, en dat de amber in zijn schoot in verdeling zal worden gebracht.
— Brugge, 1457, November 29.

Upte questie ende gheskil wesende voor 't ghemeene college van scepenen van Brugghe tusschen Joorise Dau, metgaders zine medepleghers an d'een zyde, ende Anthonis Snellaert ende zine medepleghers, alle paternostermakers an d'ander zyde, ter causen vanden coope van eenen grooten quantiteit van ham-mere die de vors. Jooris als machtich ende uter name vanden vors. ambochte ghecocht hadde te Lubeke, daer hi van 's vors. ambochts weghe ghesonden was, alzo hi zeide; den vors. Anthonise ende zine medepleghers, zegghende dat 't vors. ambocht inde vors. coop noch inde macht ende zenden vanden vors. Jacop niet gheconsenteirt en hadden noch daerup vergadert hadde gheweist, ende mids dien neware daeraf niet sculdich last te draghene, ende desadvoeirde den vors. coop. Den vors. Jacop ende zine medepleghers zeg-ghende de contrarie, te wetene dat hi bi laste ende als mach-tich vanden vors. ambocht Oostwaert getrocken was ende den vors. coop ghedaen, zegghende mids dien dat de vors. coop sculdich es onder 't vors. ambocht ontfanghen te zine, elc daerin delende naer de costume in 't vors. ambocht van ouds onderhouden, Met meer woorden diere beede partien toe

zeiden. So was biden voors. ghemeenen college van scepenen van Brugghe ghezeit, ghewyst ende verclaerst dat ghehoort den eed vanden deken ende vynders vanden vors. ambochte vanden paternostermakers vander jaerschare verleden, verclaersende dat als Jooris dan ghezonden was Oostwaert, de notable ende meeste menichte vanden vors. ambocht ontboden waren, ende consenteirden in 't vors. zenden, dat Anthonis Snellaert ende zine medepleghers ende andere die den vors. Joorise desavoeren willen, sculdich zyn den vors. coop 't ontfanghene ende 't onderhoudene, elc daerin deelende ende last draghende naer de costume vanden zelve ambochte. Actum 29 Novembris a° 57, presentibus scabinis omnibus preter Deckere.

Stadsarchief Brugge, Civile Sententiën, reeks in-fol., 1453-1462, fol. 205 v°.

VII

Op verzoek van het ambacht der paternostermakers, vernietigt de magistraat art. 37 van zijn keure, dat aanleiding had gegeven tot moeilijkheden. — Brugge, 1465, October 19.

Naer dat deken, eed ende al tghemeene vanden ambochte vanden paternosters in Brugghe, den ghemeenen college van scepenen van Brugghe te kennene ghegheven hadden hoe dat ter causen vanden zevene ende dertichste pointe ende artikele van haerlieder kuere, de zelve vanden ambochte ghescepen waren, bi zekeren middelen, die zy ofte eeneghe van hemlieden onder tdecsel van dien zouden moghen an nemen, onderlinghe te commene in grooten ghescillen, discoorden ende onghenouchten. Ende achtervolghende dien zeere otmoedelike ghebeden omme daer in voorzien te zine van tameliker remedien, dat den zelve ghemeenen college van scepenen ghelieven wilde tvors. point te royerne, ende te nieuten te doene. Aenghezien dat alle cueren staen te minderne ende te meerzene ter discrecie ende goeddynckene van scepenen, zo was upden neghentiensten dach van Octobre in tjaer 1400 vive ende tsestich, ghezien de voors. bede ende begheerte, ende zonderlinghe omme den vors. vanden ambochte te bet in payse ende in vriendscepen met mallicanderen ghevoucht ende

ghouden te zine. Ende ooc omme tproffijt ende voorderinghe vanden ghemeenen vanden voors. ambochte, tvoors zevens ende dartichste point ende artikele van dese jeghenwordeghe cuere biden voors. ghemeenen college van scepenen van Brugghe gheroyert ende te nieuten ghedaen, altoos dit point ende artikele staende ghelike anderen te minderne ende te meerzene ten ghoeddinckene van scepenen.

*Rijksarchief Brugge, Fonds: Brugsche Ambachten.
Register van Keuren, n^o 1, fol. 328 v^o.*
